

'מלך וציבור – מלך נכנס תחילה לדין... מאי טעמא, אי בעית אימא לאו אורח ארעא למיקם מלכא אבראי'. צריך לבאר מהו ענין 'אבראי' בדין שלמעלה. ונראה על פי מה שכתב באגרת שבסוף ספר 'קול שמחה' על הכתוב מרחוק ה' נראה לי, שזהו סוד ראש השנה. ויש לפרש, הנה הדין צריך להיות נבדל מהנידונים, והרי הקב"ה קרוב לכל קוראיו ובייחוד לישראל שנקראו בנים, ועל כרחנו לומר שבראש השנה מתרחק כביכול מהנבראים כדי לדונם. אך ישראל המבינים מקרבים עצמם יותר ויותר, כמשל התינוק שאמו מסתרת ממנו באחת מזויות הבית וכשהתינוק מרגיש שהיא שם הרי הוא רץ בזריות אל חיק אמו, באהבה רבה יותר מזו שהיה רץ אליה לולא נסתתרה. ומכל מקום התרחקות זו נקראת 'למיתב אבראי', ולא אורח ארעא שיתרחק הש"י מהמלך קודם דינו, ועל כן נכנס המלך תחילה וכשזכה בדינו הרי נעשה שוב מקורב.

והטעם השני, 'מקמי דליפוש חרון אף' – וכי תעלה על דעתך ששופט כל הארץ לא יעשה משפט צדק בשביל כעס על זולתו? אך הפירוש הוא לפי שאשמותיהם של ישראל תלויות בדייניהם ובראשיהם, כי יש בידם למחות (כמו שהביא רש"י (דברים א) על הפסוק 'אשימם בראשיכם'), ובודאי שהמלך שהכל כפופים אליו, אשמות הציבור תלויות בו, וזהו ה'חרון-אף' שיש עליו מחמת הציבור, ועלולים אשמות אלו להצטרף עם חטאיו הפרטיים – על כן נידון הוא מפאת עצמו תחילה וכשיצא מהם זכאי שוב אין מצטרפים חטאיו שכבר נמחלו עם אשמות הקהל, להיות עמהם רוב (עפ"י שם משמואל ר"ה תרעב).

ע"ע אגרות משה או"ח (ח"ה חז, ז) לענין אמירת 'באהבה' בראש השנה שחל בשבת – האם יש אהבה בדין.

'וקדשתם את שנת החמשים... שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים'. משמע שהיובל תלוי בקידוש, וכמו בקידוש החודש [להלכה] אם לא קדשוהו בית דין אינו מקודש, כך גם קביעות היובל תלוי בקידוש בית דין (עפ"י הגר"ח הלוי שמיטה ויובל ט, ו – בדעת הרמב"ם. ונשא ונתן שם בדעת הראב"ד, האם ספירה וקידוש מעכבים).

דף ט

'לאפוקי מדרבי יהודה דאמר שנת חמשים עולה לכאן ולכאן'. הפירוש המקובל אצל הראשונים הוא שלשיטת רבי יהודה, היובל עולה הן למנין שנות השמיטה הבאה, הן למנין היובל הבא. נמצא לפי זה שאין בין יובל ליובל כי אם ארבעים ושמונה שנה לדעת רבי יהודה. וכן מתבאר מן הסוגיא בערכין (כד, ב וברש"י). וכן משמע בסוגיא בנדרים (סא).

אך בירושלמי מבואר שלרבי יהודה פעמים בא היובל באמצע שנות השמיטה או בשמיטה עצמה. לשיטה זו אין קשר בין מנין שנות השמיטה למנין שנות היובל. ולפי זה היובל הראשון בכניסת ישראל לארץ היה לאחר שנת השמיטה השביעית, ושנת היובל היתה השנה הראשונה לשמיטה הבאה, ורק בשנה שלאחריו, השנה השנייה לשמיטה, התחילו למנות שנה ראשונה ליובל הבא, כך שהיובל הבא חל בשנה השנייה לשמיטה וזה שלאחריו בשלישית, וכן הלאה. (וכך פרש מדעתו את שיטת רבי יהודה, רבי יהונתן אייבשיץ, בספרו 'אורים ותומים' סי' 120).

ולפירוש זה מובנת מחלוקת נוספת בין רבי יהודה לחכמים (להלן); האם מונים יובלות אף בזמן שלא שמרו שמיטות – שלרבי יהודה, היובל והשמיטה אינם תלויים זה בזה כל עיקר (אור שמח הל' שמיטה פרק י. ושנה דבריו במשך חכמה בהר כה, י. ובוז באר את לשון הכתובים, וכן כמה סוגיות).

דברי ישמעאל אומר: מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה. 'מכאן מוכח דאפילו לר' ישמעאל דאית לי' (ברכות ל"ה:) הנהג בהם מנהג דרך ארץ, מכל מקום אין עבודת האדמה בא"י מצוה כשלעצמה' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'יצא קציר העומר שהוא מצוה'. 'נראה דר' ישמעאל אית לי' דמצות קצירה דוחה את השבת, או אף דאין זו דחי' דהא לא נאמר פסוק זה בפרשת קרבנות אלא בפרשת שבת, אלא דלא נאמרה שבת על מצות קצירה, ודלא כסוגיא דמנחות ע"ב דאית לה דאינה אלא מכשירי מצות הקרבה ואם אפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת.

ובזה ניחא דהרמב"ם פסק כפשטה דמתני' דנקצר ביום כשר ודוחה את השבת, ודלא כדאוקמוה בסוגיא דמנחות – דסוגיא דהתם אלבא דר' עקיבא. ואף דר' ישמעאל ור"ע הלכה כר"ע, הכא הלכתא כר' ישמעאל משום דהיא דעשר נטיעות הלכה למשה מסיני אתיא כות' כמבואר במו"ק ד. ונ' דהני מילי בעומר הבא מא"י בליל ט"ז, אבל הבא מחו"ל או הנקצר ביום אף למ"ד דכשר אינו כשר אלא להקרבה, אבל מצות קצירה אין בו' (מהגר"א נבנצל שליט"א). ע"ע שפת אמת מנחות עב.

'יכול בתשעה? – תלמוד לומר בערב'. כלומר יכול יהא העינוי בתשעה, אבל יום-טוב של יום הכפורים ודאי בעשור לחודש הוא, כמפורש בכתוב (עפ"י ריטב"א, ע"ש. וביומא הגירסה 'יכול יתחיל ויתענה בתשעה').

זרבי עקיבא האי ועניתם את נפשותיכם בתשעה מאי עביד ליה? – מיבעיא ליה לכדתני חייא בר רב מדפתי...'. לרווחא דמלתא אומר כן אך באמת צריך רבי עקיבא ללמוד משם תוספת יום הכפורים שבתות וימים טובים (עפ"י בעל המאור; רשב"א). והתוס' כתבו שרבי עקיבא למד תוספת שבת וימים טובים משביעית. ויש אומרים שלמד ממקור אחר (ערש"ש, עפ"י יומא פא תנא ד'עצם-עצם'. וע"ע יפה עינים). ויש סוברים להלכה (עפ"י הרמב"ם) שתוספת שבת ויום טוב אינה מהתורה (וכן מפרש הלחם-משנה את סוגיתנו לשיטתו. וע' בשער המלך (שביתת עשור א.ג.). ויש אומרים בדעת הרמב"ם שלהלכה אין דין תוספת שבת ויו"ט כלל, אף לא מדרבנן (וע' בית יוסף רסא; פרי יצחק ח"א ח). והמגן-אברהם (רסא סק"ח) נקט להלכה שהיא מצוה מדאורייתא.

בגדרי דיני תוספת שביעית – ע' טורי אבן; אגרות משה יו"ד ח"ג קל; מנחת שלמה ח"א מח וח"ג קכ-קכא; שבט הלוי ח"ט נד, א.

'כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי'. בגדרי דין זה ובנפקותו המסתעפות – ע' ביומא פא.

(ע"ב) 'אין דרוך אלא לשון חירות – אמר רבי יהודה: מה לשון דרוך, כמדדייר בי דיירא ומוביל סחורה בכל מדינה'. כרגיל, אין אדם אוכל אלא אם הוא יגע וטורח עד שירויח לחמו, ואולם בשני מקרים נותנים לו לאדם לאכול לחם חנם; מי שבא בדרך ומתאכסן אצל מכריו, או סוחר הנווד למקום אחר לעשות סחורה, אותם הסוחרים עמו נותנים לו לאכול, גם אם אינם נמנים על מכריו. שני אלו הגרים שלא במקומם נקראים 'בי דיירא'.

ולכן נקרא 'דרור' – שהעבדים בעת ההיא דומים לאנשים הללו שאינם משתעבדים לאדוניהם אלא אוכלים ושותים – והיינו שמקבלים מזונותם בחנם, כאכסנאי אצל מכריו וכמוביל סחורה בכל מדינה (בשם הגר"א. וע"ע מה שכתב בהגהותיו לספרא בהר כה, י).

ז'חכמים אומרים שלשתן מעכבות'. ענין שלש מצוות שביובל ורמיוותיהם, ותלותו של היובל במצוות [שלא כשמיטה שקבועה וקיימת] – ע' בשם משמואל בהר (תרע"ג תרע"ו); משך חכמה שם ד"ה ובתו"כ.

'בזמן שאינו נוהג בארץ...' – כגון שאין כל יושביה עליה (ע' טורי אבן), או אף כשיושביה עליה אלא שלא תקעו ולא שלחו עבדים בארץ, שמצוות אלו מעכבות ביובל (עפ"י הראב"ד פ"ד דגטין).

'פחות משלשים יום לפני ראש השנה לא עלתה לו שנה ואסור לקיימן בשביעית'. לפרש"י טעם הדבר שאסור לקיימן הוא מפני שלששים יום הוא זמן תוספת שביעית (מדאוריתא) ודינו כשביעית. [ולשיטתו אסור ליטע אף קודם לתוספת אם ייקלט האילן בזמן התוספת, שתוספת שביעית כשביעית. כן משמע ברמב"ן ובר"ן. וע"ע מנחת שלמה ח"א מח].

ורבנו תם (להלן י: ד"ה שלשים) חלק ואמר שלא אסרה תורה תוספת שביעית אלא עבודה שהיא מועלת בשביעית כגון חרישה, אבל נטיעת אילן אין בה תועלת לשנה השביעית [יותר מלשאר שנים. ואם משום שהאילן גדל בשביעית, הלא אם כן נאסור ליטע לעולם שהרי גדל בשביעית]. ומפרש רבנו תם טעם האיסור, מפני שתנא זה סובר שזמן הקליטה נמשך שלשים יום מהנטיעה (כמו שפרשו כן בגמרא לקמן) ולכך אסור לקיימו, כיון שנקלט בשביעית, אבל כל שלא נקלט בשביעית, אפילו נטעו בזמן התוספת – מותר לקיימו.

ויש מפרשים טעם אחר; הואיל ולענין ערלה מונים לאילן זה משביעית ולא מששית, לכך תקנו חכמים לעקרו שלא ירננו העם לומר שנטעוהו בשביעית (עפ"י ריטב"א. וכן נקט הגר"א).

דף י

ז'פירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט...' יש מדייקים, דוקא נטיעה זו שהקלנו עליה בתחילתה להחשיב שלשים יום כשנה, מחמירים אנו בפירותיה עד ט"ו בשבט, אבל נטע בתוך שלשים לראש השנה, כיון שצריך לה שלש שנים מלאות, אין להחמיר עד ט"ו בשבט (כן דייקו הראשונים ז"ל מרש"י, וכן הביא דעה זו השלחן-ערוך (יו"ד רצד, ה) בסתם). וכן כתבו לדייק מהמשך לשון הברייתא **'פעמים שברביעית ועדיין אסורה משום ערלה...'** – משמע שלא בכל הנטיעות דנים כן. (ע"ע בהשגות הראב"ד מעשר שני ט, ט; הלכות ערלה להרא"ש, ט).

ולפירוש זה כתבו כמה ראשונים, מסתבר שאין חילוק אם נטע שלשים יום סמוך לראש השנה או נטע מיד לאחר ראש השנה – כל שאין כאן שנה מלאה – הפירות אסורים עד ט"ו בשבט. ורק אם נטע קודם ראש השנה בתוך שלשים, אוי הפירות מותרים בראש השנה הרביעי. עפ"י רשב"א וריטב"א.

והרמב"ם כתב (מעשר שני ט, ט) שלש חלוקות בדבר: נטע שלשים יום קודם ר"ה – אין הפירות מותרים משום ערלה אלא בט"ו בשבט של שנה רביעית. נטע סמוך לראש השנה בתוך שלשים – אסור עד א' בתשרי הרביעי. נטע מאחד בתשרי ועד ט"ו בשבט – מונה לו מיום ליום [מיום הקליטה (כסף משנה) או מיום הנטיעה (עפ"י הגר"א יו"ד רצד סקי"ג)].

דף ט

יב. א. תוספת מחול על קדש בשבתות וימים טובים ובשביעית – מנין?

ב. בחריש ובקציר תשבת כמה הכתוב מדבר?

ג. אלו ממצוות היובל מעכבות את חלות קדושת היובל, ואלו אינן מעכבות?

ד. האם היובל נוהג בחו"ל?

א. רבי עקיבא דרש מיתור הכתוב בחריש ובקציר תשבת, לאסור חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית.

א. ריב"א פירש בקציר של הנזרעים מאליהם (= ספחים) שהביאו שלישי בשביעית, שאם נזרע ביד – כבר ידענו איסורו מלא תזרע. ויש מפרשים שאסור לקצור בשביעית עצמה לצורך מוצאי שביעית, וכענין איסור סחורה (ע' פירוש המשנה לרמב"ם ריש שביעית). ואפשר לפי זה שאין איסור בעבודת הארץ במוצאי השביעית. ויש סוברים כן בדעת הרמב"ם. ויש מפרשים שתוספת שביעית המדוברת כאן היינו עבודת הקרקע לפני ולאחרי השביעית, אבל קדושת פירות שביעית שיצאו לשמינית אינו ענין לתוספת שביעית ונלמד ממקום אחר (עפ"י תוס' יב: רשב"א, ר"ן וריטב"א).

ב. כתבו התוס': אין תוספת שביעית אסורה מהתורה אלא לענין חרישה [או קצירה] המפורשת, אבל ליטע מותר מהתורה עד השביעית אלא שחכמים אסרו ליטע בתוך שלשים יום סמוך לשביעית וכדלהלן. ואין כן דעת רש"י.

והרמב"ם (שמיטה ג, א. וע' גם בתוס' תענית ג. ד"ה עשר) פסק ששלשים יום סמוך לשביעית אסורים בעבודת הארץ מהלכה למשה מסיני, [וחכמים אסרו לחרוש בשדה הלבן מפסח ובשדה אילן מעצרת (שביעית ב, א), שנראה כמתקן שדהו לצורך שביעית]. ובזמן שאין מקדש מותרים בעבודת הארץ עד ראש השנה.

ג. לפרש"י (י: ד"ה לעולם), לרבי מאיר האומר יום אחד בשנה חשוב שנה, די לתוספת שביעית יום אחד בלבד (וע' טורי אבן; מנחת שלמה ח"ג קכ).

ד. כתבו התוס': מותר לקצור בשינוי אפילו בשביעית עצמה ולא נאסר כאן קציר אלא כדרכו. ואולם המשומר באיסור בשביעית אסור לקוצרו אפילו בשינוי. ויש חולקים.

רבי ישמעאל דרש מועניותם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב, מתחיל ומתענה מבעוד יום – מלמד שמוסיפים מחול על קדש. ואף ביציאתו (מערב עד ערב). וכן בשבתות (תשבתו) וימים טובים (שבתכם) – כל מקום שיש בו שבות, מוסיפים מחול על קדש.

א. כתבו התוס' שלרבי ישמעאל תוספת שביעית אינה צריכה לימוד מהכתוב, שלמד מהלכה. ורבנו תם פירש שצריך ללמוד מהכתוב תוספת שביעית לאחריה.

ב. לרבי עקיבא, תוספת שבת ויו"ט ויו"כ יש ללמוד משביעית, והיא מדאורייתא (תוס'). ויש אומרים שתוספת שבת ויו"ט אינה מדאורייתא. ויש סוברים (בדעת הרמב"ם) שאין כלל דין 'תוספת' אלא בשביעית [מהלכה] ומעינוי יוהכ"פ, ולא בשבת וביום טוב (ע' בית יוסף רסא ועוד).

ג. תוספת שבת ויו"כ אינה לא בעונש ולא באזהרה (יומא פא). ואף הנשים נתרבו (מהאורח) לתוספת עינוי ביוהכ"פ (סוכה כה:).

ב. בחריש ובקציר תשבת; לרבי עקיבא (וכן היא דעת תנא קמא בשביעית א, ד) מדבר הכתוב בשביעית, וללמד איסור על חריש של ערב שביעית ועל קציר של מוצאי שביעית כנוכר [וגם רישא דקרא העוסק בשבת, מדבר בשבתות של שנת השביעית, שהוצרך לאסרן במלאכה].

קד

לרבי ישמעאל (וכן נראית דעת רבי נתן בשבת ע). מדבר הכתוב ביום השבת שבכל השנים, ללמדנו מה חריש רשות אף קציר רשות – יצא קציר העומר שהוא מצוה, שמוותר בשבת. יש אומרים שגם לפי תנא זה, מדבר הכתוב גם בשביעית (עפ"י ר"י קורקוס ריש שמיטה ויובל בפירוש השני; שער המלך שם).

ג. לדברי רבי יהודה, שמיטת קרקע (= חזרת שדות לבעליהן. רש"י ועוד. וי"מ שמיטת קרקע מעבודה וי"מ שמיטת כספים) וכן תקיעת שופר אינן מעכבות, שגם אם לא שמשו קרקעות ולא תקעו – חל היובל לאסור עבודת הקרקע (ראשונים. וע' טורי אבן ועוד). יובל הוא תהיה לכם מכל מקום, אבל שילוח עבדים מעכב (יובל הוא). ומקרא נדרש לפניו – וקראתם דרוך (= חירות) בארץ לכל ישיביה יובל הוא). ולדברי רבי יוסי, שמיטת (= החזרת) קרקעות ושילוח עבדים אינן מעכבות אבל תקיעה בשופר מעכבת (יובל הוא). ומסתבר לדרוש על שופר שאי אפשר לעולם בלא תקיעת שופר אבל אפשר לעולם בלא שילוח עבדים. ועוד שתקיעת שופר מסורה לבית דין). וחכמים אומרים: שלשתם מעכבים (יובל הוא). ומקרא נדרש לפניו ולפניו פניו ולאחריו).

א. הלכה כחכמים (רמב"ם שמיטה י, ג; ריטב"א ועוד).
ב. ספירת השנים וקידוש בית דין את היובל – נראה שמעכבים, וכל שלא ספרו וקדשו – לא קדש היובל (עפ"י הגר"ח הלוי שמיטה י, ה בדעת הרמב"ם. ונו"ג שם בדעת הראב"ד. וע"ע משך חכמה ריש בהר ד"ה ובתו"כ; חזו"א קלט, א).

ד. דרשו חכמים מיתור יובל הוא תהיה לכם ללמד שנוהג אפילו בחו"ל (ואף רבי יוסי שדרש הכתוב לדבר אחר מודה לדין זה. ושמו מוציאו מכתוב אחר. תוס'). וזה שנאמר בארץ, ללמד שנוהג בחו"ל רק בזמן שנוהג דרוך בארץ.

כתב בספר החינוך (שלא) שאעפ"י שמצות יובל נהגת גם בחו"ל, תקיעת שופר נהגת בארץ בלבד. יש מי שפירש הטעם מפני שנאמר תעבירו שופר בכל ארצכם – ולא בחו"ל (עפ"י טורי אבן). וע"ע במנ"ח ובדברי המאירי מו"ק ב:.

ספירת שנת היובל כראשונה לסדר הבא – יתבאר א"ה בנדרים סא.
אכילה בערב יום הכפורים – ביומא פא.

דפים ט – י

יג. הנוטע נטיעה בסוף השנה – מה דינו לענין שביעית [כשנוטע ערב שביעית] ולמנין שנות ערלה?

הנוטע, המבריך (באופן שנפסק היחור מהאב ונחשב כאילן בפני עצמו. עפ"י תוס') או המרכיב (כגון שהרכיב עץ פרי על אילן שנטעו לסייג ולקורות הפטור מערלה (ערמב"ן ושר"ד). ויש אומרים אף יחור שהרכיב באילן וקן נתחייב בערלה. ע' בירושלמי ערלה א, ב ובמפרשים. וע"ע מנחת שלמה סט עא, ט) שלשים יום לפני ראש השנה – עלתה לו שנת ערלה וכשיגיע ראש השנה מונה לה שנה שניה. הפירות שחנטו לאחר השנה השלישית, בין תשרי לט"ו בשבט (ולבית שמאי רק עד אחד בשבט. ע' טו"א) – הרי הם פירות ערלה שהרי כבר אינה 'נטיעה' אלא 'אילן' וראש השנה לאילן הוא בט"ו בשבט. ולאחר ט"ו בשבט הרי הם רבעי עד ט"ו בשבט הבא (יהיה לכם ערלים לא יאכל – ובשנה הרביעית... ובשנה החמישית – פעמים שברביעית ועדיין אסורה משום ערלה ופעמים שבחמישית ועדיין אסורה משום רבעי).

קה